

AGATA MAGDALENA WYTYKOWSKA

Zakład Psychologii Osobowości i Różnic Indywidualnych
Instytut Psychologii UŁ

EFEKTYWNOŚĆ STRATEGII WOLICJONALNYCH U OSÓB DEPRESYJNYCH

WPROWADZENIE

Badania przeprowadzone przez Juliusa Kuhla i Petrę Helle wskazują, iż czynnikiem obniżającym sprawne działanie u osób depresyjnych jest zdegenerowana intencja, która uniemożliwia jednostce realizację nowego zadania (Kuhl, Helle 1986; Kuhl, Kazen-Saod 1994). Kuhl i Helle nie analizowali bezpośrednio kwestii sprawności funkcjonowania strategii wolicjonalnych w depresji. Zagadnienie to wydaje się istotne ze względu na funkcje, jakie pełnią strategie wolicjonalne wobec realizowanej przez jednostkę intencji. Celem pracy jest próba odpowiedzi na pytanie, czy występują różnice w zakresie efektywności wybranych strategii wolicjonalnych pomiędzy osobami depresyjnymi i zdrowymi.

Teoria Kontroli Działania (siły woli) Kuhla (1984, 1985, 1989; Marszał-Wiśniewska, Zalewska 1992; Marszał-Wiśniewska 1999) identyfikuje i wyjaśnia, jakie procesy zapewniają pozycję dominującą jednej z intencji i utrzymują ją na tej pozycji, mimo pojawiających się innych współzawodniczących tendencji, dopóki nie zostanie ona wykonana. Procesy kontroli działania aktywizowane są w sytuacjach: a) kiedy pojawiają się konkurencyjne tendencje działania, zarówno pochodzące od podmiotu jak i od otoczenia, b) kiedy jednostka powinna wycofać się z realizacji aktualnej intencji, ponieważ zmieniły się warunki realizacji lub pojawiła się konieczność zmiany celu (Kuhl, Goschke 1994; Marszał-Wiśniewska 1999).

Wola jest definiowana jako mechanizm, który ochrania utrzymanie informacji związanych z aktualną intencją i rozwiązuje konflikt hierarchizacji pomiędzy preferencjami poznawczymi a emocjonalnymi. Funkcją woli jest ochrona aktualnej intencji (preferencje poznawcze) przeciwko konkurencyjnym

tendencjom działania, które wspierane są przez preferencje atrakcyjne emocjonalnie (Kuhl, Kazen-Saad 1988 za: Kuhl, Kazen-Saad 1994, s. 302). Jednostka dysponuje strategiami wolicjonalnymi (samoregulacyjnymi), które uruchamiane są dla wsparcia realizacji aktualnej intencji wówczas gdy: a) trudność realizacji zamiaru, definiowana jako: siła tendencji współzawodniczących czy presja społeczna stanowiąca wsparcie dla działań alternatywnych oraz aktualny stopień orientacji na stan, przekroczy wartość krytyczną oraz b) spostrzegana przez jednostkę zdolność do kontroli zamierzonego działania również przekroczy wartość krytyczną (Kuhl 1985).

Kuhl (1984) wyróżnił sześć strategii wolicjonalnych:

1. Kontrola motywacji – zwiększa siłę aktualnej intencji poprzez selektywne przetwarzanie informacji jej sprzyjających. Polega na myśleniu o negatywnych konsekwencjach niezrealizowania zamierzeń i pozytywnych zrealizowania.

2. Kontrola środowiska – realizowana jest poprzez taką manipulację otoczeniem, aby zapewnić sobie zewnętrzne wsparcie czy rodzaj presji społecznej do kontynuowania zamierzonego działania.

3. Kontrola kodowania – polega na selektywnym kodowaniu tych cech bodźców, które są związane z aktualną intencją. Działanie tej strategii wiąże się z procesem „percepcyjnego dopasowania” (*perceptual tuning*), czyli przedświadomą selekcją odbieranych bodźców zachodzącą we wczesnym stadium przetwarzania percepcyjnego (za: Marszał-Wiśniewska 1999).

4. Aktywna selektywność uwagi – związana jest z celowym odbiorem informacji ważnych i zgodnych z realizowanym zamiarem oraz pomijaniem informacji zakłócających i niezwiązanych z aktualną intencją. Efektem działania tej strategii jest kontakt podmiotu z tymi elementami sytuacji, które wspierają aktualną intencję oraz przeciwdziałają koncentracji na współzawodniczących tendencjach działania, które mogłyby „zapchać” pamięć operacyjną.

5. Kontrola emocji – bazuje na doświadczeniu czy wiedzy jednostki o wpływie różnych emocji na działanie. Polega na osłabianiu czy też hamowaniu emocji negatywnych a wzbudzaniu i podtrzymywaniu emocji pozytywnych. Jednostka kontrolując swoje emocje zapewnia sobie najbardziej sprzyjający stan emocjonalny dla aktualnie realizowanej intencji. Emocje pozytywne sprzyjają koncentracji na zadaniu i inwestowaniu energii w realizację zadania.

6. Oszczędność przetwarzania – proces ten odwołuje się do umiejętności zatrzymania przetwarzania informacji. Teoretycznie jednostka mogłaby w sposób ciągły przetwarzać informacje o różnych konsekwencjach wynikających z potencjalnych działań, nie wykonując żadnego z nich. Efektywna kontrola działania wymaga optymalizacji czasu podejmowania decyzji. W momencie, kiedy jednostka skonstatuje, iż dalsze przetwarzanie informacji o alternatywnych działaniach może utrudnić wykonanie aktualnej intencji,

wówczas proces oceny tych alternatyw powinien zostać zaprzestany. Szczególnie, jeśli dalsze przetwarzanie mogłoby ujawnić informacje osłabiające bazę motywacyjną aktualnej intencji. Nadmierne przedłużenie procesu podejmowania decyzji zagraża realizacji zamierzonego działania poprzez zwiększenie prawdopodobieństwa przejścia pozycji dominującej przez którąkolwiek z tendencji rywalizujących z aktualną intencją (za: Kuhl 1984, 1985).

Realizowany schemat działania (poznawcza reprezentacja intencji, por. Kuhl 1984, 1985) utrzymywany jest w pamięci operacyjnej. Strategie wolicjonalne, poprzez koncentrację na bodźcach tematycznie związanych z realizowaną intencją, ekonomiczne przetwarzanie informacji i wzbudzenie emocji sprzyjających realizowanej intencji, utrzymują aktualną intencję w stanie aktywnym dopóki nie zostanie zakończona jej realizacja. Występują różnice indywidualne (na przykład orientacja na stan vs na działanie, zob. Kuhl 1984; Marszał-Wiśniewska, Zalewska 1992, Marszał-Wiśniewska 1999) pod względem efektywności strategii wolicjonalnych. Osoby zorientowane na stan mają tendencję do:

- koncentrowania się na informacjach niezwiązanych z wykonywanym zadaniem, powracaniem myślami do poprzednich zadań (aktywna selektywność uwagi),

- myślenia o swoim stanie emocjonalnym, odczuwania większej ilości niekorzystnych objawów psychosomatycznych (kontrola emocji),

- wydłużania czasu oraz przetwarzania większej ilości informacji, co wiąże się z niską tolerancją stanu niepewności czy dwuznaczności (oszczędność przetwarzania) (Kuhl 1984, 1985; Stiensmeier-Pelster, Schrmann 1994).

Depresję można opisywać z różnych perspektyw teoretycznych (Kubicka-Daab 1989; Pużyński 1996). Ze względu na cel pracy skoncentruję się na aspekcie emocjonalno-poznawczym.

Zaburzenia afektywne w depresji (ICD 10; DSM IV) manifestują się obniżeniem podstawowego nastroju. Substratami tego symptomu są stany smutku, przygnębienia, niemożność wzbudzenia w sobie radości, szczęścia czy zadowolenia. Pojawia się lęk o charakterze wolnopłynącym, dysforia, poczucie winy, zniechęcenie, zahamowanie (np.: Pużyński 1996; Seligman, Rosenhan 1994). Podstawą takich objawów są dysfunkcje procesów emocjonalnych, które mają złożoną i wielopoziomową organizację.

Obniżenie sprawności poznawczej w depresji obejmuje procesy uwagi, pamięci świeżej, rozwiązywania złożonych problemów, stawiania hipotez oraz myślenia integracyjnego. Obserwuje się trudności w koncentracji, podejmowaniu decyzji, organizacji pola poznawczego, spowolnienie tempa przetwarzania informacji oraz nieumiejętność różnicowania elementów istotnych od nieistotnych (Gotlib, Gilboa, Sommerfeld 2000; Habrat 1995; Lewicka 1993). Procesy przypominania, oceny i interpretacji zdarzeń zniekształcane są w kierunku zgodnym z negatywnym nastrojem.

W depresji mamy do czynienia z permanentnie utrzymującym się nastrojem smutku, przygnębienia wraz z towarzyszącymi mu myślami o podobnej treści.

Za pojawienie się i utrzymywanie stanu depresji według Kuhla odpowiedzialny jest psychologiczny mechanizm związany z utrzymywaniem się zdegenerowanej intencji, współistniejący z katastroficznym typem kontroli i orientacją na stan (Kuhl, Helle 1994). Ze zdegenerowaną intencją mamy do czynienia wówczas, kiedy jeden lub więcej elementów poznawczej reprezentacji intencji (szerzej na ten temat Kuhl 1984, 1985; Kuhl, Helle 1994; Marszał-Wiśniewska, Zalewska 1992; Marszał-Wiśniewska 1999) jest źle zdefiniowany lub niepełny. Zdegenerowana intencja, która nie może ulec dezaktywacji poprzez jej wykonanie blokuje pamięć operacyjną dla powstania nowych intencji oraz aktywizuje myśli związane z niewykonanym zamiarem. Jeśli procesy kontroli działania są nieefektywne, wówczas nie doprowadzają do usunięcia intencji, która nie może zostać zrealizowana i (lub) wspierają intencję zdegenerowaną. Katastroficzny typ kontroli uniemożliwia lub utrudnia zmianę danej sytuacji podmiotu.

Utrzymywanie się zdegenerowanej intencji może być z jednej strony skutkiem osłabienia efektywności strategii wolicjonalnych, które nie są w stanie usunąć jej z pamięci operacyjnej i wesprzeć siłą nowej intencji. Z drugiej strony procesy samoregulacji mogą być „nadmiernie efektywne”, wówczas zdegenerowana intencja zajmując pamięć operacyjną aktywizuje procesy sprawujące wobec niej funkcje ochronne i podtrzymujące. Skutkiem tego ochronne funkcje woli sprawowane są wobec intencji, która nie ma szansy na realizację, natomiast zamiary związane z działaniem, które może być realizowane, pozbawione są „wsparcia”. Wydaje się, iż można ten problem przedstawić następująco: osłabienie efektywności strategii wolicjonalnych wiąże się z nieskutecznym usuwaniem zdegenerowanej intencji, natomiast funkcja wspierająca intencję aktualnie aktywną w pamięci operacyjnej zostaje zachowana.

Kuhl i współ. (Kuhl, Helle 1986; Kuhl, Goschke 1994) przeprowadzili eksperymenty, w których porównywali funkcjonowanie osób depresyjnych i niedepresyjnych w warunkach z indukowaną eksperymentalnie zdegenerowaną intencją i bez. Badania potwierdziły, iż osoby depresyjne częściej myślały o niezrealizowanej intencji i w mniejszym stopniu niż osoby niedepresyjne koncentrowały się na aktualnie wykonywanym zamiarze, wykazywały gorsze funkcjonowanie pamięci krótkotrwałej oraz miały problemy z pomijaniem elementów związanych z zdegenerowaną intencją podczas wykonywania innego zadania. Obserwowane nadmierne utrzymywanie się niekompletnej intencji i persewercja myśli z nią związanych w znacznym stopniu obniżały sprawność działania pamięci operacyjnej w warunkach realizacji nowego zamiaru. Niezdolność do zatrzymania narzucających się myśli związanych z niezdeaktywowaną intencją zależała od nasilenia depresji.

Problem pracy można postawić następująco: czy w sytuacji badania z dobrze określoną intencją, zatem przeciwnie niż w badaniach Kuhla i Helle, w których zdegenerowana intencja stanowiła przedmiot manipulacji eksperymentalnej, efektywność strategii wolicjonalnych: selektywnej uwagi, kontroli emocji, oszczędności przetwarzania u osób depresyjnych będzie taka sama jak u zdrowych. Efektywność strategii wolicjonalnych dotyczy funkcji ochronnej wobec aktualnej intencji poprzez niedopuszczanie do aktywizacji intencji konkurencyjnej do aktualnie realizowanej; zatem zarówno aktywne usuwanie intencji konkurencyjnych jak i aktywne wspieranie aktualnej.

METODA

Osoby badane

Badanie przeprowadzono z udziałem 62 kobiet, w wieku od 22 do 45 lat, z wykształceniem średnim lub wyższym, w dwóch grupach: kryterialnej (depresyjnej) i kontrolnej (niedepresyjnej). Liczebność obu grup wynosiła po 31 osób. Kobiety kwalifikowano celowo do grupy depresyjnej na podstawie diagnozy psychiatrycznej oraz wyników (powyżej 28 pkt) w Skali Depresji Becka (BDI). Dodatkowym kryterium był brak powikłań psychotycznych i uszkodzeń organicznych. W czasie badania kobiety były w trakcie hospitalizacji trwającej ponad trzy tygodnie. Grupę kontrolną stanowiły osoby zdrowe z wynikami w skali BDI poniżej 21 pkt. Dobór do grupy kontrolnej był komplementarny (zasada doboru parami).

Techniki badawcze

Zastosowano następujące techniki:

- Inwentarz Depresji Becka;
- kwestionariusz STAI-X-1 Spielberga do pomiaru lęku jako stanu;
- skalę O – skala konstrukcji własnej do oceny selektywności uwagi i kontroli emocji (aneks 1);
- 10-stopniową skalę zadowolenia z podjętej decyzji (aneks 2);
- eksperyment oparty na pomysle Marii Lewickiej. Polegał on na wyborze współpracownika spośród 5 kandydatów. Wybrana osoba miała wykonywać wraz z badanym zadanie wymagające szybkości, inteligencji i sprawnego działania. Nie definiowano, jakie to będzie zadanie. Każdy z kandydatów został scharakteryzowany pod względem dziesięciu cech (pięć zadaniowych, pięć społecznych). Osoby badane zbierały informacje o kandydatach poprzez

zadawanie osobie przeprowadzającej badanie pytań. Zadawane pytania dotyczyły tego, jak dany kandydat zachowuje się pod względem jednej z dziesięciu wymienionych cech (badany otrzymywał listę cech na kartce: systematyczność, zaradność, odpowiedzialność, szczerłość, inteligencja, pracowitość, przyjacielskość, uczuciowość, wesołość, towarzyskość).

Pytanie brzmiało: Jak wybrany kandydat (A, B, C, D, E) zachowuje się pod względem cechy X (np.: inteligencja)?

Opisy zachowań kandydatów układane były pod symbolami osób A, B, C, D, E odpowiadającymi poszczególnym kandydatom. Ten sposób gromadzenia danych pozwalał na utworzenie portretu każdego z kandydatów.

Osoba badana dokonywała wyboru kandydata w dowolnym momencie badania (sama decydowała o ilości zadanych pytań dotyczących każdego z kandydatów).

Celem badania było porównanie efektywności wybranych strategii wolicjonalnych w sytuacji podejmowania decyzji u osób depresyjnych i zdrowych.

Badanie przebiegało według następujących kroków: na początku osoby wypełniały Kwestionariusz STAI-X-1, następnie rozpoczynały proces zbierania informacji o kandydatach poprzez zadawanie pytań osobie przeprowadzającej badanie; w trakcie badania, po 10 zadanych pytaniach, wypełniano skalę O. Po zakończeniu badania wypełniano 10-stopniową skalę zadowolenia z podjętej decyzji oraz ponownie (drugi pomiar) Kwestionariusz STAI-X-1.

Zmienne i ich wskaźniki

Zmienna niezależna – depresja. Wskaźnikiem zmiennej niezależnej były wyniki Inwentarza Depresji Becka oraz diagnoza psychiatryczna.

Zmienne zależne – strategie wolicjonalne: selektywna uwaga, kontrola emocji i oszczędność przetwarzania. Wskaźniki zmiennych zależnych:

1. Selektywna uwaga. Opracowano dwa wskaźniki efektywności strategii selektywnej uwagi.

Wskaźnik A. Określa go stosunek pytań o informacje zadaniowe (istotne ze względu na cel wykonywanego później zadania) do ogólnej liczby zadanych pytań. Jest on wyrazem preferencji dla poszukiwania określonego typu informacji społecznych vs zadaniowych. Zatem wysoka selektywność uwagi świadczy o umiejętności pomijania informacji nieistotnych (społecznych) i wybiórczym koncentrowaniu uwagi na informacjach istotnych (zadaniowych) ze względu na cel zadania. W instrukcji wyraźnie sugeruje się, że korzystny wybór współpracownika powinien zostać dokonany na podstawie cech zadaniowych. Wskaźnik A przyjmujący wartości z przedziału [0,5; 1] był

traktowany jako efektywna selektywność uwagi, natomiast z przedziału [0; 0,49] jako nieefektywna selektywność uwagi.

Wskaźnik *B*. Oszacowano go na podstawie wybranych pozycji ze skali *O*: 2, 4, 6 (aneks 1). Wskaźnik *B* przyjmujący wartości z przedziału [3; 5] był traktowany jako efektywna selektywność uwagi; z przedziału [5, 1; 7] jako przeciętna efektywność selektywnej uwagi oraz z przedziału [7, 1; 9] jako niska efektywność tej strategii. Przedziały wyznaczone zostały na podstawie teoretycznej analizy odpowiedzi i średniej arytmetycznej. Wybrane pozycje ze skali *O* dotyczą umiejętności koncentracji uwagi, myśli na treściach związanych z rozwiązywaniem zadaniem i hamowaniem myśli niezwiązanych z zadaniem.

2. Kontrola emocjonalna. Opracowano dwa wskaźniki efektywności strategii kontroli emocjonalnej.

Wskaźnik *C*. Oszacowano go wybranymi pozycjami ze skali *O*: 1, 3, 5, 7, 8 (aneks 1). Twierdzenia te odwołują się do umiejętności wzbudzania emocji pozytywnych (zainteresowanie, pewność siebie, ciekawość) korzystnych dla wykonywanego działania oraz niedopuszczania do rozwoju uczuć negatywnych (zniechęcenie, martwienie się). Wskaźnik *C* przyjmujący wartości z przedziału [5; 10] był traktowany jako wysoka efektywność strategii kontroli emocjonalnej; [10,1; 15] jako przeciętna; [15,1; 20] jako niska efektywność strategii kontroli emocjonalnej. Przedziały wyznaczone zostały na podstawie teoretycznej analizy odpowiedzi i średniej arytmetycznej.

Wskaźnik *D*. Określono go na podstawie dwukrotnego pomiaru lęku jako stanu (STAI-X-1). Wskaźnikiem efektywnej kontroli emocjonalnej jest niższy wynik drugiego pomiaru lęku w stosunku do pierwszego $L_1 > L_2$, co wskazuje na zdolność hamowania rozwoju emocji lęku nie sprzyjającej koncentracji na zadaniu i jego wykonaniu.

3. Oszczędność przetwarzania informacji – na mocy definicji podanej przez Kuhla trudno jest opracować zewnętrzną, obiektywną miarę efektywności tej strategii. Zatem pośrednim wskaźnikiem oszczędności przetwarzania jest stopień zadowolenia z podjętej decyzji (jej emocjonalna akceptacja) szacowany na skali 10-stopniowej oraz zmienne kształtujące ten czynnik. Można zadać pytanie: czy zwiększenie ilości pobranych informacji a zatem i wydłużenie czasu przetwarzania wpływa na zwiększenie akceptacji dokonanego wyboru oraz czy istnieje związek między zadowoleniem a charakterem zebranych informacji (społeczne vs zadaniowe).

Hipotezy:

H1: Osoby depresyjne różnią się od osób niedepresyjnych stopniem koncentracji uwagi na informacjach zadaniowych. Osoby niedepresyjne gromadzą większą liczbę informacji zadaniowych w ogólnej puli zebranych informacji niż osoby depresyjne. Wskaźnik *A*.

H2: Osoby depresyjne różnią się od osób niedepresyjnych stopniem koncentracji uwagi na myślach niezwiązanych z wykonywanym zadaniem.

Osoby depresyjne w większym stopniu myślą o sprawach niezwiązanych z zadaniem. Wskaźnik *B*.

H3: Osoby depresyjne różnią się od osób niedepresyjnych w zakresie odczuwania emocji negatywnych podczas rozwiązywania zadania. Osoby depresyjne w większym stopniu przeżywają stan niekorzystny emocjonalnie (obecność emocji negatywnych i brak emocji pozytywnych) w porównaniu z osobami zdrowymi. Wskaźnik *C*.

H4a: Istnieje różnica w grupie niedepresyjnej w zakresie odczuwanego lęku podczas badania. Osoby zdrowe efektywnie kontrolują lęk, na co wskazuje niższy drugi pomiar lęku względem pierwszego. Wskaźnik *D*₁.

H4b: Nie istnieje różnica w grupie depresyjnej w zakresie odczuwanego lęku podczas badania. Osoby depresyjne nieefektywnie kontrolują lęk podczas badania, na co wskazuje utrzymujący się wysoki poziom lęku z pomiaru pierwszego podczas pomiaru drugiego. Wskaźnik *D*₂.

H5: Istnieją różnice między badanymi grupami w zakresie zadowolenia z podjętej decyzji. Grupa niedepresyjna w większym stopniu jest zadowolona z wybranego kandydata.

H6: Istnieją różnice między grupą depresyjną a niedepresyjną w ilości zebranych informacji. Grupa depresyjna zadała większą liczbę pytań.

Ze względu na fakt, iż nie można sformułować jednoznacznych hipotez dotyczących związku pomiędzy ilością zebranych informacji a stopniem zadowolenia z podjętej decyzji, problem ten postawiono w postaci dwóch pytań:

Pytanie 1: Czy istnieje związek zadowolenia z ilością zebranych informacji?

Pytanie 2: Czy istnieje związek pomiędzy charakterem zebranych informacji (zadaniowe vs społeczne) a zadowoleniem z podjętej decyzji?

WYNIKI BADAŃ

Ze względu na charakter prowadzonych badań i sposób doboru grup badawczych hipotezy testowano przy zastosowaniu testów istotności dla grup niezależnych i zależnych (Hipoteza H3) i analiz korelacyjnych. Normalność rozkładów analizowanych zmiennych sprawdzono testem Shapiro-Wilka. Żadna ze statystyk nie okazała się istotna, zatem można uznać rozkłady zmiennych za normalne.

Hipotezy H1, H2, H4, H5, H6 sprawdzano testem istotności różnic dla grup niezależnych. Okazały się istotne. Wyniki analiz statystycznych prezentuje tab. 1.

Tabela 1

Różnice pomiędzy grupą depresyjną i niedepresyjną w zakresie efektywności wybranych strategii wolicjonalnych

Wskaźniki efektywności strategii wolicjonalnych	Grupa depresyjna		Grupa niedepresyjna		<i>t</i>	<i>p</i>
	<i>X</i>	<i>SD</i>	<i>X</i>	<i>SD</i>		
Selektywna uwaga – wskaźnik <i>A</i>	0,479	0,035	0,633	0,117	-6,959	0,001
Selektywna uwaga – wskaźnik <i>B</i>	8,451	1,629	4,322	0,832	12,563	0,001
Kontrola emocji – wskaźnik <i>C</i>	14,225	1,521	7,838	1,185	18,436	0,001
Zadowolenie z podjętej decyzji	5,548	0,767	7,258	0,929	-7,894	0,001
Liczba zebranych informacji	26,774	7,242	14,677	4,198	8,046	0,001

Jak pokazano w tab. 1, osoby depresyjne w porównaniu z niedepresyjnymi w mniejszym stopniu koncentrowały uwagę na informacjach zadaniowych, zebrały więcej informacji społecznych o kandydatach w porównaniu z grupą niedepresyjną, która preferowała informacje zadaniowe (wskaźnik *A*). Osoby depresyjne częściej myślały o faktach niezwiązanych bezpośrednio z rozwiązywanym zadaniem oraz utrudniających zaangażowanie w zadanie (wskaźnik *B*), w większym stopniu odczuwały emocje negatywne i nie potrafiły wzbudzić emocji pozytywnych podczas udziału w badaniu (wskaźnik *C*). Osoby depresyjne były w mniejszym stopniu zadowolone z dokonanego wyboru oraz zebrały większą liczbę informacji (zadały więcej pytań) w porównaniu z osobami niedepresyjnymi.

Hipotezę H3 o różnicach w efektywności kontroli emocji – wskaźnik *D* na przykładzie kontroli lęku – sprawdzano testem istotności różnic dla grup zależnych. Wyniki przedstawiono w tab. 2.

Tabela 2

Różnice w zakresie efektywności strategii wolicjonalnej – kontrola emocji (wskaźnik *D*) w grupie depresyjnej i niedepresyjnej

Grupy	Wskaźnik <i>D</i> – strategia kontroli emocji				<i>t</i>	<i>p</i>
	lęk jako stan – pomiar 1		lęk jako stan – pomiar 2			
	<i>X</i>	<i>SD</i>	<i>X</i>	<i>SD</i>		
Depresyjna	57,419	3,253	57,967	3,291	-3,436	0,001
Niedepresyjna	31,967	4,861	31,193	4,664	4,084	0,001

Wyniki w tab. 2 wskazują w grupie niedepresyjnej na efektywną strategię kontroli emocji–łęku podczas badania. W grupie depresyjnej strategia kontroli emocji–łęku jest nieefektywna, osoby depresyjne dopuszczają do nasilenia odczuwanego lęku w trakcie udziału w eksperymencie.

W pracy postawiono ponadto pytania badawcze o związek pomiędzy liczbą zadanych pytań (ilością zebranych informacji) a zadowoleniem z podjętej decyzji oraz rodzajem zebranych informacji a zadowoleniem. W celu odpowiedzi na pytania przeanalizowano korelacje zadowolenia z wymienionymi zmiennymi. Wyniki pokazane są w tab. 3.

Tabela 3

Korelacje zadowolenia z podjętej decyzji z liczbą zadanych pytań oraz charakterem zebranych informacji (zadaniowe vs społeczne)

Zadowolenie		Liczba zebranych informacji		Liczba informacji zadaniowych		Liczba informacji społecznych	
		depre-syjna	niede-presyjna	depre-syjna	niede-presyjna	depre-syjna	niede-presyjna
	<i>r</i>	-0,348	-0,575	-0,313	-0,598	-0,361	-0,296
<i>p</i>	n.i.	0,001	n.i.	0,001	0,05	n.i.	

Jak wynika z tab. 3, zadowolenie w grupie niedepresyjnej wiąże się z ilością zebranych informacji oraz charakterem zebranych informacji: z zadowoleniem z podjętej decyzji wiążą się informacje zadaniowe uzyskane o kandydacie, nie ma zaś związku z informacjami społecznymi. W grupie depresyjnej ilość (większa niż w grupie niedepresyjnej) zebranych informacji nie wpływa na zadowolenie z podjętej decyzji. Związek zadowolenia z charakterem zebranych informacji jest odwrotny niż w przypadku grupy niedepresyjnej, kształtowany jest przez informacje o charakterze społecznym. Charakter zebranych informacji (zadaniowy vs społeczny) jest pochodną ogólnej liczby zadanych pytań, stąd ujemny znak zależności.

DYSKUSJA

Podstawowym celem badań było udzielenie odpowiedzi na pytanie: czy w warunkach badania, z dobrze ukształtowaną intencją, efektywność trzech wybranych strategii wolicjonalnych: selektywnej uwagi, kontroli emocji i oszczędności przetwarzania u osób depresyjnych będzie taka sama jak u osób zdrowych.

W przeprowadzonym badaniu żadnej z hipotez o istnieniu różnic między grupą depresyjną a niedepresyjną w zakresie skuteczności strategii wolicjonalnych nie można odrzucić. Zatem w układzie badania z dobrze określoną intencją efektywność strategii wolicjonalnych u osób depresyjnych jest gorsza niż u osób zdrowych. Osoby depresyjne mniej efektywnie w porównaniu z grupą zdrową kontrolowały negatywne emocje i nie potrafiły wzbudzić i podtrzymać emocji pozytywnych (ciekawość, zaangażowanie). Częściej myślały o sprawach nie związanych z zadaniem, koncentrowały się na informacjach społecznych o kandydatach w większym stopniu niż na zadaniowych. Zadowolenie z podjętej decyzji jako pośredni wskaźnik strategii oszczędnego przetwarzania również wskazuje na jej nieefektywność. Zwiększenie liczby pobranych informacji przez osoby depresyjne w porównaniu z niedepresyjnymi, a zatem i wydłużenie czasu przetwarzania oraz włączenia reakcji „stop” nie zaowocowało zwiększeniem zadowolenia.

Wydaje się, iż zastosowana procedura badania tworzyła układ konfliktowy pomiędzy preferencjami poznawczymi a preferencjami emocjonalnymi. Wybór współpracownika do rozwiązywania przyszłego zadania, wymagającego sprawności funkcjonowania i dobrych parametrów intelektualnych, dokonany na podstawie cech zadaniowych był zgodny z preferencjami poznawczymi (*explicite intention* – intencja narzucona poprzez charakter sprawnościowego zadania). Wybór czyniący zadość preferencjom emocjonalnym (*implicit intention* – intencja związana z poszukiwaniem wsparcia emocjonalnego), to koncentracja na cechach społecznych przyszłego współpracownika przy podejmowaniu decyzji. W tej sytuacji efektywność strategii wolicjonalnych polegałaby na ochronie i wsparciu intencji związanej z preferencjami poznawczymi wobec intencji realizującej preferencje emocjonalne (zob: Kuhl, Kazen-Saad 1989). Przewaga zebranych informacji społecznych w grupie depresyjnej ujawnia funkcjonowanie decyzyjne realizujące intencję zgodną z preferencjami emocjonalnymi. Waloryzacja danych o cechach interpersonalnych może być skutkiem nieefektywnej strategii kontroli emocji, w wyniku której wzrósł podczas badania poziom lęku, przytrzymując poszukiwanie informacji zgodne z dominującą emocją (wzrost zapotrzebowania na informacje uspokajające), dostarczając wzmocnienia preferencjom emocjonalnym. Jednocześnie brak wyraźnych emocji pozytywnych utrudnił koncentrację na zadaniu (częstsze myślenie o sytuacjach niezwiązanych z zadaniem) i osłabił wsparcie dla preferencji poznawczych. Obniżona efektywność strategii wolicjonalnych w grupie depresyjnej polegałaby zatem na braku hamowania realizacji intencji związanej z preferencjami emocjonalnymi (nieefektywna kontrola emocji negatywnych) oraz braku wsparcia dla intencji związanej z preferencjami poznawczymi (przewaga koncentracji na informacjach interpersonalnych). Ciekawy wydaje się wynik dotyczący różnic między grupami w zadowoleniu z wybranego kandydata. Istotnie

niższe zadowolenie w grupie depresyjnej może wiązać się z konstatacją, iż ten partner nie zapewni sprawnego rozwiązania zadania (osoby depresyjne bardzo nisko oceniały swoją sprawność intelektualną). Wynik ten można również interpretować w kontekście funkcji strategii wolicjonalnych. Brak emocjonalnej akceptacji dokonanego wyboru może być konsekwencją obniżonej efektywności strategii wolicjonalnych w zakresie wsparcia dla realizowanej intencji. Osoby depresyjne podejmowały decyzję o wyborze kandydata zgodnie z preferencjami emocjonalnymi, ale realizacja tej intencji nie miała wsparcia wolicjonalnego (przeciętne zadowolenie), zatem ocena emocjonalna wybranego współpracownika mogła zostać dokonana według preferencji poznawczych (instrukcja). Jednocześnie istotnie większa liczba zebranych informacji (dłuższy czas podejmowania decyzji) oraz omawiane istotnie niższe zadowolenie z dokonanego wyboru w grupie depresyjnej mogą świadczyć o braku wyraźnej hierarchii w zakresie realizowanej intencji, tzn: żadna z preferencji poznawcza vs emocjonalna nie uzyskała pozycji dominującej. Zatem w pamięci operacyjnej owe konfliktowe preferencje mogą funkcjonować jak zdegenerowane intencje wykorzystując „podwójną” ilość jej zasobów. Brak wyraźnej kontroli jednej z nich nad realizowanym aktualnie zadaniem uniemożliwia ich dezaktywację i zwolnienie zasobów pamięci dla nowej intencji. Taka interpretacja jest zgodna z zaproponowaną przez Kuhla i Helle (1994) jako wyjaśnienie obniżonego funkcjonowania zadaniowego u osób depresyjnych.

W swoich badaniach testowali oni (Kuhl, Helle 1994) bezpośrednio hipotezę zdegenerowanej intencji, której utrzymywanie się w pamięci operacyjnej uniemożliwia pełną implementację nowej intencji. Indukując zdegenerowaną intencję sprawdzali, czy osoby depresyjne będą utrzymywały ją w stanie aktywnym czy będą ją dezaktywowały. Badania autorów potwierdziły utrzymywanie zdegenerowanej intencji w stanie aktywnym podczas wykonywania innego zadania. W tym przypadku strategię wolicjonalną wspierając intencję utrzymującą się w pamięci operacyjnej wspierały zarówno nową intencję jak i zdegenerowaną w grupie depresyjnej, zaś w niedepresyjnej strategię wolicjonalną „usuwały” z pamięci operacyjnej intencję zdegenerowaną i zapewniały ochronę aktualnej (nowej) intencji. Można zatem przypuszczać, iż dysfunkcjonalność strategii wolicjonalnych w depresji polega na niemożności usuwania zdegenerowanych intencji z pamięci operacyjnej.

Podsumowując, słaba efektywność funkcjonowania strategii wolicjonalnych w depresji dotyczy zarówno obniżenia sprawności w zakresie hamowania i usuwania współzawodniczących tendencji działania (hamowanie intencji związanej z preferencjami emocjonalnymi) jak i udzielania wsparcia i ochrony dla aktualnie realizowanej intencji (emocjonalna akceptacja dokonanego wyboru).

Interpretacja ta wydaje się ważnym punktem wyjścia do dalszych, szczegółowych badań mechanizmów realizujących funkcje woli. Pojawia się również pytanie o podłoże deficytów wolicjonalnych w depresji.

BIBLIOGRAFIA

- Gotlib I. H., Gilboa E., Sommerfeld B. K. (2000), *Cognitive Functioning in Depression: Nature and Origins*, [w:] R. J. Davidson (ed.), *Anxiety, Depression, and Emotion*, University Press, Oxford
- Habrat E. (1995), *Funkcje poznawcze w chorobach afektywnych*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii”, **4**, 333–340
- Kubicka-Daab J. (1989), *Problematyka depresji w psychologii poznawczej i społecznej*, „Przegląd psychologiczny”, **XXXII**, 2, 343–371
- Kuhl J. (1984), *Volitional Aspects of Achievement Motivation and Learned Helplessness: Toward a Comprehensive Theory of Action Control*, [w:] B. A. Maher (ed.), *Progress in Experimental Personality Research*, Academic Press, New York, 99–171
- Kuhl J. (1985), *Volitional Mediators of Cognition-behavior Consistency: Self-regulatory Processes and Action Versus State Orientation*, [w:] J. Kuhl, I. J. Beckmann (ed.), *Action control: From cognition to behavior*, Berlin, Springer-Verlag, 101–128
- Kuhl J., Helle P. (1986), *Motivational and Volitional Determinants of Depression: The Degenerated-intention Hypothesis*, „Journal of Abnormal Psychology”, **95**, 247–251
- Kuhl J., Goschke T. (1994), *State Orientation and the Activation and Retrieval of Intentions in Memory*, [w:] J. Kuhl, I. J. Beckman (ed.), *Volition and Personality. Action versus state orientation*, Hogrefe & Huber Publishers, Gottingen, 127–153
- Kuhl J., Helle P. (1994), *Motivational and Volitional Determinants of Depression: The Degenerated-intention Hypothesis*, [w:] J. Kuhl, J. Beckmann, *Volition and Personality. Action versus State Orientation*, Hogrefe & Huber Publishers, Gottingen
- Kuhl J., Kazen-Saad M. (1989), *Volitions and Self-regulation: Memory Mechanism Mediating the Maintenance of Intentions*, [w:] W. Wayne, A. Hershberger (eds.), *Volitional Action. Cognition and Control*, „Advanced in Psychology”, **62**, Elsevier Science Publisher, New York
- Kuhl J., Kazen-Saad M. (1994), *Volitional Aspects of Depression: State Orientation and Self-discrimination*, [w:] J. Kuhl, I. J. Beckman (ed.), *Volition and Personality. Action versus state orientation*, Hogrefe & Huber Publishers, Gottingen, 297–315
- Lewicka M. (1993), *Aktor czy obserwator? Psychologiczne mechanizmy odchylenia od racjonalności w myśleniu potocznym*, Pracownia PTP, Warszawa–Olsztyn
- Marszał-Wiśniewska M. (1999), *Siła woli a temperament*, Instytut Psychologii PAN, Warszawa
- Marszał-Wiśniewska M., Zalewska A. (1992), *Siła woli we współczesnym ujęciu*, [w:] M. Marszał-Wiśniewska, A. Eliaasz (red.), *Temperament a rozwój młodzieży*, Instytut Psychologii PAN, Warszawa
- Pużyński S. (1996), *Depresje i zaburzenia efektywne*, PZWL, Warszawa
- Seligman M., Rosenhan D. L. (1994), *Psychopatologia*, t. 1, PTP, Warszawa
- Stiensmeier-Pelster J., Schurmann M. (1994), *Antecedents and Consequences of Action Versus State Orientation: Theoretical and Empirical Remarks*, [w:] J. Kuhl, I. J. Beckman (ed.), *Volition and Personality. Action Versus State Orientation*, Hogrefe & Huber Publishers, Gottingen, 329–340

AGATA MAGDALENA WYTYKOWSKA

**EFFICIENCY OF THE VOLITIONAL STRATEGIES IN THE GROUP
OF DEPRESSIVE PERSON**

This study presents the investigation the efficiency of the volitional strategies in the group of depressive person while making interpersonal decision. The theoretical basis of this study is Kuhl's Depression Theory. According to Kuhl's theory an important determinants of depression are the persevering intentional states which can not be eliminated and postponed: the so called degenerated intentions. The degenerated intention overloads the mental resource of working memory. As a result, enactment of a new or realistic intentions may be impaired because of unavailability of the memory capacity needed for their execution. It leads to deficits in motivational and executive levels. This research was done to test an efficiency of the selected volitional strategies (emotional control, selective attention, parsimony of information processing) in experimental conditions with the well described intention in the depressive and health group of subjects (in Kuhl's study the degenerated intention was inducted by experimental conditions). This study was inspired by an idea of Maria Lewicka. The research results show the decreased efficiency of volitional strategies in the group of depressive subjects in compare to the healthy subjects, independency of the research conditions.

Key words: depression, volitional strategies: selective attention, emotion control, parsimony of information processing.

Aneks 1

Skala O

Poniższa skala zawiera kilka twierdzeń opisujących stany i uczucia towarzyszące ludziom podczas wykonywania zadań. Przeczytaj każde twierdzenie i zaznacz kółkiem tę odpowiedź, która – Twoim zdaniem – **najlepiej Cię aktualnie charakteryzuje**. Nie ma odpowiedzi dobrych ani złych, ważne jest: **Jakie odczucia towarzyszą ludziom (Tobie) w czasie wykonywanego zadania?**

	Zdecydo- wanie tak	Raczej tak	Raczej nie	Zdecydo- wanie nie
1. Jestem pewna, że podejmę dobrą decyzję	1	2	3	4
2. Podczas zadania odczuwam pustkę w głowie	4	3	2	1
3. Czuję się zainteresowana przebiegiem zadania	1	2	3	4
4. Nie mogę oderwać się od myślenia o mojej aktualnej sytuacji	4	3	2	1
5. Podczas trwania zadania odczuwam zniechęcenie	4	3	2	1
6. Cały czas zastanawiam się, kiedy to zadanie się skończy	4	3	2	1
7. Zadanie, w którym uczestniczę ciekawi mnie	1	2	3	4
8. Martwię się, że nie poradzę sobie z zadaniem	4	3	2	1

Aneks 2

Jak bardzo jesteś zadowolona z podjętej decyzji (z wybranego kandydata)?
Zakreśl cyfrę charakteryzującą stopień Twojego zadowolenia: bardzo zadowolony – 10, w ogóle niezadowolony – 1.

Bardzo zadowolona 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1 w ogóle nie jestem zadowolona.